

Наталія Папенко,
кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПОЗИЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НІМЕЧЧИНИ СТОСОВНО КОЛОНІАЛЬНОГО ПИТАННЯ ВПРОДОВЖ 70-80-х рр. ХІХ ст.

***Анотація.** У статті розглядається позиція провідних партій, колоніальних товариств імперської Німеччини до формування колоніальної політики упродовж 70-80-х рр. ХІХ ст. Досліджуються витоки колоніальної ідеології, її основні складові, спільні та відмінні риси в підходах політичних партій, безпосередніх творців та очевидців до колоніалізму. Проаналізована позиція бізнесових кіл, промислового та торговельного капіталу до створення німецької колоніальної системи.*

У статті досліджується генеза становлення та розвитку колоніальної політики Німеччини за часів канцлерства О.фон Бісмарка.

***Ключові слова:** колоніалізм, експансія, фракція, імперія, юнкерсько-буржуазна держава.*

Історія німецького колоніалізму належить до числа найбільш актуальних тем всесвітньої історії, що розробляються в сучасній українській історіографії.

Німеччина значно пізніше від багатьох європейських держав стала на шлях здійснення офіційної колоніальної політики. Проте рушійні сили німецького експансіонізму почали формуватися ще задовго до утворення Другого Рейху, тобто до 1871 р. Зі створенням імперії цей процес не просто прискорився, але й набув якісно нового змісту завдяки підтримці колоніальних ідей та планів з боку влади та найвпливовіших політичних, економічних сил кайзерівської Німеччини. Для успішної реалізації планів майбутніх колоніальних загарбань особливого значення в країні набувала організація

всєбїчної пропаганди щодо пїдтримки колонїальної експансії серед усїх прошаркїв суспїльства з метою об'єднання нації на ґрунті пїдтримки колонїального питання. Здїйснення заокеанських проектїв колонїзації та вїдвертої експансії мало на метї пом'якшити суспїльне невдоволення соціальною полїтикою Нїмеччини.

З часу створення єдиної Нїмецької імперії в полїтичних колах країни з'явилася низка ідей, положень, проектїв, спрямованих на обґрунтування основ зовнїшньої та колонїальної полїтики. Представники полїтикуму, депутати рейхстагу, лїдери полїтичних партїй та дипломати мали свої думки щодо цього. Так, нїмецький дипломат Густав Нахтїгаль та Фрїдрїх Фабрї виступали за створення сильної континентальної держави з колонїальними володїннями в Африці, Азії та Океанії. На їхню думку, така полїтика сприяла лїквідації колонїальної гегемонії Великої Британії. У розпал колонїальної пропаганди його праця "Сахара і Судан" сприяла формуванню в суспїльства думки про успішну заокеанські полїтику. Сферою такої полїтики, на його думку, були Африка, Судан, Великі Африканські озера. Саме там мала бути створена колонїя "Нова Індїя" залежна вїд Нїмеччини [1, с. 98]. Подїбне бачення колонїального питання та його розв'язання було притаманне лїдеру націонал-лїбералїв Іоанну Мїкелю, який вважав, що для "захисту національної праці" необхідна колонїальна полїтика. І.Мїкель запропонував об'єднати довкола закликїв колонїальної експансії всїх нїмцїв залежно вїд їх партїйної приналежності та активно пїдтримати загарбання тропїчних країн. Однак такі плани та перспективи здїйснення колонїальних анексїй нашттовхнулися на серйозний опїр керївництва держави, зокрема рейхсканцлера Отто фон Бїсмарка. Партїйно-полїтична система та парламентаризм в Нїмеччинї сформувався лише в другїй половинї ХІХ ст. Буржуазні партїї, що виникли в умовах процесу об'єднання нїмецьких земель, не мали реальної полїтичної влади та змушенї були пристосовуватися до юнкерсько-буржуазної держави, яка традиційно вважалася надпартїйною. Цї партїї розглядалися як виразники партикуляристських інтересїв, як противага армії, чиновництву та бюрократії.

Окрім того, на 70-ті роки в країні ще не склався корпус політичних діячів, які б володіли усією повнотою державної влади та в своїй діяльності активно спиралися на імперський парламент. Імператор Вільгельм II довгий час з презирством ставився до рейхстагу, називаючи його "бандою мавп".

Вирішальна роль у рейхстазі та рейхсраті належала представникам прусського юнкерства, які активно підтримували трьохступеневу виборчу систему. До того ж консервативні сили часто використовували в своїх інтересах наявність великої кількості недостатньо впливових партій, які утворилися в результаті наявності в німецькому суспільстві гострих соціальних, конфесійних і регіональних суперечок. Таким чином, соціально-економічний розвиток Німеччини та співвідношення політичних сил, що склалися після 1871 р., виявилися такими, що в країні не було умов для виникнення самостійної, опозиційної буржуазно-демократичної партії. Консервативна партія, яка захищала інтереси прусського юнкерства, духівництва, військових, намагалася зберегти пережитки феодалізму як у політиці, так і в економіці. Їхня ідеологія базувалася на мілітаризмі, а отже була спрямована на підтримку експансіоністських планів Німеччини. Партія Вільних консерваторів, перейменована в 1871 р. у Німецьку імперську, була синтезом інтересів великих капіталістів з частиною промислової аристократії та верхівки чиновництва. Її називали "партією дипломатів". У свою чергу канцлер О. фон Бісмарк, який втілював інтереси капіталістів, землевласників, стояв близько до цієї партії. Найсильнішою в рейхстазі була націонал-ліберальна партія. Її очолювали Рудольф Беннігсен, Едуард Ласкер, Іоан Мікель та інші. Націонал-ліберали найбільш виразно відображали компромісну позицію ліберальної буржуазії, її нездатність самостійно звільнитися від впливу юнкерства. Вони представляли праве крило в ліберальному русі, ідеологом якого була сильна національна держава, здатна проводити активну зовнішню політику.

Інтересам інтелігенції, буржуазії відповідала створена в 1861 р. Прогресивна партія. Найвідомішими її представниками були Макс фон Форкенбек, Ойген Ріхтер та Рудольф Віргоф. У виступах членів цієї партії

проглядалися прагнення створення буржуазно-демократичної держави. Однак партії властива була нерішучість і непослідовність, і, як наслідок, від неї відійшла значна частина дрібної буржуазії, яка була незадоволена компромісом із консерваторами. Все це негативно позначилося на розвитку лібералізму та зумовило відсутність численної ліберальної партії. В серпні 1880 р. з націонал-ліберальної партії виділилася група сецесіоністів промислових кіл буржуазії, яка виступила проти радикальної протекціоністської політики О.фон Бісмарка. У травні 1884 р. сецесіоністи об'єдналися з Прогресивною партією під загальною назвою «Вільний союз» та прийняли єдину програму.

Після утворення єдиної Німецької імперії провідні політичні позиції зайняла партія "Католицький центр". Вона спиралася на широкату масу, прихильників, серед яких були селяни, робітники. Партія користувалася підтримкою католицького населення західної та південної Німеччини. Однак не лише за релігійною приналежністю народу зростав авторитет цієї партії. Західна та південна Німеччина були колись об'єктом експансії Пруссії, тому католицьке населення ставилось до неї з недовірою, інколи вороже. Тому сила "Католицького центру" полягала не стільки в релігійній програмі, скільки в неприязні народних мас до пруської системи управління, яка стала пануючою на території усєї імперії. Проте в програмній заяві 1871р. партія виходила із "безумовного визначення влади Німецької імперії в її нинішніх правових кордонах" [2].

В ідеології "центристів" політичні мотиви перепліталися з антипруськими настроями та соціальною демагогією, вимогою покінчити з конфліктом між працею та капіталом. Цим пояснюється боротьба канцлера О.фон Бісмарка з католицизмом, так звана "культуркампф", яка переслідувала мету нанесення удару по партикуляристським настроям та відвернення уваги народних мас від соціальних питань. Проте політична "культуркампф" не мала успіху. Із зростанням робітничого руху, в якому канцлер вбачав велику небезпеку для імперії, боротьба з католицьким кліром була припинена. Згодом і клерикальні реформи було скасовано. Партія "Католицький центр", її лідери

Людвіг Віндтхорст та Герман фон Маллінкродт активно займалися політичною діяльністю та не хотіли загострювати відносини як з офіційною владою, так і з впливовими фінансово-промисловими колами.

Інтереси німецьких трудящих, і перш за все робітників, найповніше відображала соціалістична робітничка партія (1875), яка негативно ставилася до політичного режиму та політики О.фон Бісмарка. Соціалістичний робітничий рух зростав, змінювалися політичні, професійні та інші масові організації робітників [3]. З 1875 по 1878 рр. чисельність соціалістичної партії зростає з 25 тис. до 40 тис. У самому русі розгорнулася гостра ідейно-політична боротьба між представниками різних політичних течій з питання внутрішнього розвитку країни та проблем міжнародного життя.

Не зважаючи на дію "закону проти небезпечних для суспільства прагнень соціал-демократії", відомого під назвою "виняткового закону" [4], соціал-демократи, були найпослідовнішими борцями проти урядової зовнішньої експансіоністської політики. Щоправда, загрозу колоніальних загарбань соціалісти помітили лише в 1884р., коли Німеччина вже стала на шлях завоювання заокеанських територій. І нічого дивного у цьому не було. На початку 70-х рр. XIX ст. уряд та політичні партії ще не бачили нагальної потреби в колоніальних загарбаннях. У рейхстазі питання про заокеанську експансію та створення колоніальної імперії не піднімалося. Проте вже наприкінці 70-х – поч. 80-х рр. XIX ст. питання про колонії було введено до програми ряду партій. Мова йшла про підтримку заокеанської торгівлі, судноплавства, створення факторій та аграрних баз для німецького капіталу в районах Азії, Африки й Америки. Так, у програмі націонал-ліберальної партії 1881 р. та програмній заяві 1884 р. підкреслювалося, що члени партії "виступають на підтримку сильної воєнної могутності Німеччини та... розділяють зі своєю нацією задоволення зовнішньою політикою Німецької імперії".

Зміна поглядів Бісмарка на колоніальну політику була пов'язана зі зміцненням позицій великого капіталу, зміною розташування політичних сил у

парламенті. Більшість місць у ньому стали займати консерватори, націонал-ліберали, прогресисти та депутати "Центру" [2]. Поворот урядового кабінету до активної колоніальної політики на початку 80-х рр. XIX ст. був прямо пов'язаний з тим, що депутати "Центру" створили в парламенті своєрідний політичний картель, який почав відігравати роль впливової політичної сили у вирішенні як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Депутати "Центру" почали чинити відповідний тиск на уряд. У результаті в 1879 р. виник "чорно-блакитний блок" консерваторів, вільних консерваторів, націонал-лібералів та католиків, який відсунув лібералів на другий план і надовго прибрав до рук державну владу. Саме цей політичний альянс вимагав від уряду проведення активної заокеанської колоніальної політики.

Значна частина політиків, дипломатів, парламентаріїв спостерігали за піднесенням колоніальної пропаганди. Серед колоніальних трубадурів були Людвіг Віндтхорст ("Католицький центр"), Людвіг Бамбергер ("Вільні демократи"), Ойген Ріхтер ("Прогресивна партія"). Вони намагалися перетворити Німеччину в могутню державу шляхом підпорядкування собі середньоєвропейського простору та створення так званої Великої Німеччини на континенті або «Mitteleuropa». В майбутньому це могло створити ґрунт для рішучого "стрибка за океан" і завоювання колоній.

Перехід країни в 1884 р. до колоніальної політики викликав у переважній більшості провідних політичних партій позитивні відгуки. "Усі партії, за винятком крайніх соціал-демократів і деяких груп із вільнодумних, готові були підтримати колоніальну політику уряду в усіх її видах... Поворот в суспільній думці стався так різко й так повно, що опозиція не наважується заїкнутися" [5, с. 427]. Характерно, що колоніальні товариства об'єднували представників різних партійних напрямків. Це ще раз підкреслювало загальність колоніальних ідей та спільне ставлення до них представників різних політичних сил. Розбіжності викликав лише законопроект про субсидування поштово-пароплавних ліній. Партії вільних демократів та Католицького центру виступали не проти колоніальної політики, а лише проти однієї з її складових.

Вони зазначали, що мають заперечення стосовно рентабельності даного законопроекту, але ж не проти його національної ідеї.

У зв'язку з колоніальними захопленнями в Африці, уряд О.фон Бісмарка представив рейхстагу законопроект, до якого були додані західно- та східноафриканські проекти. Розмір субсидій був збільшений з 4 до 5,4 млн. марок. Зусиллями партії Центру та Вільних демократів законопроект був переданий до спеціально створеної комісії рейхстагу, та після тривалого обговорення нею був відхилений. Проте після п'ятиденних дебатів у парламенті канцлеру вдалося його провести, але без африканських проектів і розміром субсидій тільки в 4 млн. марок.

23 червня 1884 р. лідер Вільних демократів Ойген Ріхтер дозволив собі іронізувати з приводу "пустельної, піщаної обмілини в південно-західній Африці (Ангра-Пекена)" [6], але вже через три дні він змінив свою думку. "Якщо нині, – говорив він, – рейхсканцлер внесе в рейхстаг доповнення до пропозиції відносно територій, які не володіють ще впорядкованою державною владою, то проти цього принципових заперечень зовсім не буде" [7]. Цю ж думку підтримував Генріх Ріккер, наголошуючи, що "погляди, висловлення рейхсканцлером на засіданні бюджетної комісії відносно колоній, зустрічають наше повне схвалення" [8]. Ще до проголошення О.фон Бісмарком колоніальної політики один із авторів газети "Германія" нарікав, що "світ поділений без нас" і "настав останній термін для колонізації областей і придбання торговельних шляхів і ринків. Не варто відмовлятися від ділової критики законопроекту, але більш, ніж коли-небудь. Підхід до нього не повинен бути дріб'язковим, інакше ми занадто пізно прийдемо до остаточного розподілу світу". Людвіг Віндтхорст, виступаючи 26 червня 1884 р. в рейхстазі наголосив на тому, що він сприятиме "колонізації у будь-якому вигляді, у тих межах, в яких вона є розумною" [9]. Партія "Центр" як і раніше виступала в парламенті проти пароплавного законопроекту, проте це не свідчило про існування принципових розбіжностей. Критичні виступи лідерів партії Центру не стосувалися колоніальних питань. Справжня протидія уряду О.фон Бісмарка не входила в її

плани. До того ж, з огляду на зацікавленість суспільства колоніальними ідеями, така протидія була б небезпечною для самої партії. Тому Л.Віндтхорст, виступаючи 10 січня 1885 р. по питанню надання коштів на керування Камеруном, наголосив на тому, що "Ми не можемо не виділити кошти, необхідні підтримати честь німецького прапора в Африці" [10]. Тобто партії "Центр" та "Вільні демократи" схвально поставилися до проведення колоніальної політики, проте серед деяких депутатів парламенту існували міркування про доцільність такої політики, про цінність придбаних колоній. "Положення Німеччини в європейському світі, – говорив Л. Віндтхорст 26 січня 1884 р., – визначається концентрованою силою її армії. Не довелося нам, раптово збільшити витрати на флот і колонії... Хіба ми знаємо, як буде розвиватися ця політика? Чи не час зараз, перш ніж ми зробимо цей крок продумати, як далеко ми підемо?" [11, с. 1055]. Висловлюючи тривогу відносно загострення відносин з Великою Британією на колоніальному ґрунті в березні 1885 р., він попередив: "Мрія може мати досить кепський кінець" [12, с. 1804]. Ці виступи Л.Віндтхорста демонструють підтримку колоніальної політики О.фон Бісмарка. Щодо деяких зауважень чи побоювань деяких лідерів партії, то вони не означали протидію. Сумніви були й у самого канцлера Німеччини. Так, під час виступу в рейхстазі 26 червня 1884 р. на питання про доцільність колоніальної політики О.фон Бісмарк наголосив, що він "не може передбачати, що з цього вийде... Я не можу заперечити. Я почав справу не без вагань" [13, с. 1061]. Член партії Вільних демократів Ф. Штауффенберг в праві був зауважити, що "під час проведення колоніальної політики досить важливим було дотримуватись обережності" [14, с. 1505]. Ці ж побоювання розділяли й націонал-ліберали, наголошуючи, що "Колоніальна політика нерідко веде до серйозного незадоволення нації, і Німеччина не повинна занадто захоплюватися колоніальними справами" [15].

Перехід Німеччини до активної колоніальної політики був зумовлений серйозними зрушеннями в економічному житті. Швидкому розвитку індустріального суспільства сприяло проведення протекціоністської політики.

Вона полягала в захисті національної економіки від іноземної конкуренції шляхом фінансового сприяння національній промисловості, стимулювання експорту та обмеження імпорту. Протекціоністська реформа 1879 р. і ряд доповнень до неї були проведені в інтересах важкої промисловості, бізнесу, які сприяли капіталістичному розвитку країни. Особливо велике значення мала реформа 1880 р. у сфері розвитку залізничного транспорту. Вона не лише сприяла будівництву залізниць, але й скасовувала для іноземних вантажів пільги. Залізнична сітка країни за період з 1871р. по 1885 р. зросла в два рази. Крім того, специфіка розвитку німецьких залізниць полягала в їх одержавленні. На рубежі 70-80-х рр. ХІХ ст. у власність держави перейшли майже всі залізниці. Якщо протяжність залізниці в Німеччині на 1871 р. становила 21 тис. кв. км, Франції – 15,63 тис. кв. км, Великої Британії – 21,56 тис. кв. км, то на 1890 р. ці цифри були відповідно: 42,87, 33,28, 27,87 тис. кв. км. [16, с. 235].

Інтереси промисловців та юнкерства розходились у питанні протекціонізму. Прагненням перших суперечили аграрні мита, других – промислові. Проте, не дивлячись на гострі суперечки, буржуазія та юнкерство мали обопільні політичні, колоніальні інтереси. Вони полягали у прагненні підтримати стабільність в економіці, не допустити розгортання робітничого та соціалістичного руху, а на міжнародній арені – активна зовнішня політика кайзерівської Німеччини. Успіх протекціоністських реформ залежав лише від спільних зусиль промисловців та аграріїв. Так, на конгресі "об'єднаних прихильників податкової та господарської реформ" (1879) наголошувалось, що лише солідарність промисловців та аграріїв сприятиме змінам господарчої та торговельної політики імперії. [17, с. 38]. Однак повністю ліквідувати існуючі суперечки між промисловцями та юнкерством не вдалося. Тому внутрішньополітичний розвиток країни проходив у досить гострій міжпартійній боротьбі.

Об'єднані в партію консерваторів, юнкерство час від часу чинило опір курсу уряду на підтримку капіталістичного розвитку країни. Щоправда, у сфері

зовнішньої політики буржуазія та юнкерство були єдині в підтримці урядового курсу, бо він сприяв зростанню міжнародних позицій Німеччини.

Таким чином, об'єктивний хід розвитку капіталістичних ринкових відносин сприяв перегляду основної економічної доктрини, яка відповідала умовам розвитку капіталізму вільної конкуренції – принципу економічного лібералізму або вільної торгівлі, тобто фритредерства. Уряд наполегливо змінював систему економічних відносин, тим самим сприяв зміні політичних засад держави. Великий капітал впливав на створення німецької колоніальної імперії. Потреби в експансії, проте, невпевненість у власних силах самостійно успішно здійснювати колоніальну політику, вимагали від уряду посиленого втручання. У цих умовах принцип протекціонізму мав відігравати важливу роль в активізації прагнень певних груп торговельно-промислового капіталу до заокеанської колоніальної експансії.

Наявність багатих природних ресурсів ряду німецьких річок (Рейн, Ельба, Одер), які здавна служили торговельними шляхами з Центральної Європи до моря, а також великих торгових міст, таких як Гамбург, Бремен, Любек, Шверін, що займали провідні позиції у міжнародній торгівлі, сприяли швидкій індустріалізації в країні. Крім того, економічний потенціал німецького ринкового господарства суттєво посилювався із загарбанням Ельзаса – Лотарингії з її багатими залізними рудниками. Внаслідок франко-пруської війни 1870/1871 рр. Німеччина отримала від Франції контрибуцію у розмірі 5 млрд. франків, що сприяло швидкому розв'язанню проблеми нагромадження капіталу.

Для здійснення майбутніх колоніальних загарбань німецький капітал проводить ряд військово-економічних заходів по створенню мілітаризованої економіки, армії та військово-морського флоту. Безпосередньо на це була направлена значна частина французької контрибуції. Промислове виробництво Німеччини за період з 1870 – 1880 рр. збільшилося на 131%, Великої Британії - 41%, Франції - 55%. За 15 років існування Другого Рейху видобуток кам'яного вугілля зріс у два рази, виплавка чавуну – в 2,4 рази, споживання бавовни – на

50%. Електрична та хімічна галузі забезпечили собі світову монополію аж до 1914 р. У результаті за своєю часткою у світовому промисловому виробництві Німеччина вийшла на третє місце, залишивши позаду Францію, наблизившись до Великої Британії, а за деякими показниками – до США [18, с. 16]. Німецький капітал відрізнявся високим рівнем централізації та організації в порівнянні з Великою Британією та Францією. У др. пол. 80-х р. XIX ст. в Німеччині з'являються могутні банки, такі як "Diskontogesellschaft" (1851), "Darmstädter Bank" (1853), "Berliner Handelsgesellschaft" (1856), "Deutsche Bank" (1870), "Komerz und Diskontobank" (1870), "Dresdener Bank" (1872) та інші. Капітал близько 50 пруських банків та кредитних установ у 1872 р. становив 345,6 млн. марок. Таким чином, банки перетворилися зі скромних посередників на могутніх представників фінансового капіталу, який швидко зміцнював своє економічне та політичне положення, вимагаючи від уряду активної колоніальної політики. Навіть іноземні політичні, державні діячі відзначали, що колоніальна політика Німеччини - породження індустріальної, так як колонії пропонують нові ринки збуту для європейських товарів [19]. У порівнянні з європейськими товарами німецькі відзначалися високою якістю та доступною ціною. Упродовж 1880-1890 рр. німецький імпорт зріс з 2,8 до 4,4 млрд. марок, а експорт – з 3 до 3,4 млрд. марок [16, с. 235]. Успішно конкуруючи на світовому ринку, долаючи високі митні бар'єри, Німеччина значно відчувала відсутність власних заокеанських колоніальних володінь. Питання про нові колонії штовхало буржуазію на шлях колоніальної експансії. І в цьому не було нічого дивного. Чим вищий ставав розвиток капіталізму, тим сильніше відчувалася потреба в сировині, тим гострішала конкуренція за нею. Саме торговельний капітал безпосередньо був пов'язаний з колоніалізмом, з необхідністю мати власний флот. На долю морської торгівлі припадало 2/3 усієї зовнішньої торгівлі Німеччини. Якщо у 1871 р. країна мала 175 кораблів, то на 1890 р. – 896. Зростанню торгівлі з морськими країнами сприяв розвиток поштово-пасажирських пароплавних ліній, яким відводилась значна роль у майбутній колоніальній політиці. Такі лінії повинні були поєднати регулярні

рейси імперії з Азією, Африкою, Австралією та Океанією. Німецький морський флот займав помітне місце в розширенні зовнішньополітичних зв'язків країни завдяки посиленню своєї технічної оснащеності. Головну роль у цьому процесі відігравали парові машини, які використовувалися при будівництві кораблів. До 1886 р. пароплавний парк у порівнянні з 1871 р. зріс майже у п'ять разів та становив 664 пароплава із загальною тоннажністю 420605 тонн [20, с. 577].

Дещо іншу позицію займала ганзейська буржуазія Гамбурга та Берліна. До 1883 р. вона перебувала в опозиції до розгляду колоніального питання. На перший погляд це викликало здивування, бо до 1884 р. тільки в Африці нараховувалося до 20 німецьких фірм, з них 14 – гамбурзькі, 1 – швейцарська, 1 – вюртемберзька та 4 – бременські. Пояснити таку позицію ганзейської буржуазії можна було економічним відокремленням Гамбурга та Берліна від німецької митної області; суперечками між фірмами та капіталом; орієнтацією Гамбурга та Берліна на світову торгівлю. У колоніальній сфері ганзейська буржуазія володіла фактично монополією, від якої не бажала відмовитись. Ще в 1853 р. на західному узбережжі Африки почали з'являтися перші німецькі факторії та фірми. У 1883 р. встановлено регулярне торгове сполучення між Гамбургом та південно-західною Африкою. Тільки в 1883 р. купцями з Гамбурга до Африки було експортовано товарів на суму 9,1 млрд. марок.

Німецька буржуазія перебувала в повній залежності від торговельного посередництва ганзейської буржуазії та все енергійніше виступала проти збереження важкого становища. Про це відверто говорив лідер націонал-ліберальної партії Йоганн Мікель, підкреслюючи, що колоніальним питанням повинна цікавитися вся нація, а не лише ганзейські міста. І не дивлячись на опір буржуазії Гамбурга та Берліна, вона все більш підкорялася урядовим планам колоніалізму. Навесні 1882 р. уряд підписав із буржуазією Гамбурга угоду, за якою невелика частина території міста зберігалася у вигляді вільного торгового порту, а з 1883 р. більша частина міста підлягала включенню до

загальнонімецької митної області. У 1884 р. така ж угода була підписана між імперією та м. Бремен.

Ганзейська буржуазія згодом почала відмовлятися від негативного ставлення до планів імперії. Показово, що буржуазні кола Гамбурга й Берліна навіть підтримали у 1874 р. раніше відкинута ними державне субсидування поштово-пароплавних ліній. Ці кроки були вимушені, бо існувала загроза колоніальній торгівлі Бремена та Гамбурга як наслідок швидкого "розкрадання" ще незахоплених заморських територій та залучення ганзейської буржуазії в сферу інтересів імперії.

Значний вплив на уряд, а через нього й на суспільно-політичний розвиток країни, чинили окремі представники фінансового капіталу. Великим авторитетом у канцлера О.фон Бісмарка користувався банкір Герсон фон Блейхредер. У своєму щоденнику князь Хлодвіг Гогенлоє занотував 15 червня 1878 р., що "здається, Блейхредер справляє на Бісмарка вплив у питанні торгівлі. Всупереч своїм смиренним запевненням, він робить усе так, ніби стає співправителем" [21, с. 235]. Ця оцінка щодо Г.Блейхредера повністю підтверджується ще однією впливовою особою в сфері німецької зовнішньої політики, а саме бароном Фрідріхом Хольштейном. У своїх щоденниках "сірий кардинал", який вороже ставився до Г.Блейхредера, підкреслював, що останній постійно знав про справи О.фон Бісмарка, виступав ініціатором різноманітних проектів, постачав його агентурними повідомленнями, а канцлер довіряв йому секрети та важливі повідомлення.

Важливу роль у політичному, економічному житті Німеччини відіграв директор банку "Diskontogesellschaft" Адольф фон Ганземан. Його зять Генріх фон Куссеров був референтом міністерства закордонних справ, активно займався колоніальною політикою. Колоніальні інтереси свого тестя в Океанії він захищав з таким завзяттям, що в зовнішньополітичному відомстві цей район називали "Куссеровією". Ганземан, Блейхредер та їх однодумці всіма силами прагнули закріпитися в Новій Гвінеї. У зв'язку з цим характерним був вираз Германа Мюнха (біографа А. фон Ганземана), що "ранком, перш ніж

відправитися в банк, А.Ганземан управляв Новою Гвінеєю" [22, с. 243]. Тому й не дивно, що впливові німецькі фінансисти брали участь у подіях, пов'язаних із Самоанським законопроектом 1880 р., який був серйозним випробуванням колоніальних амбіцій молодого німецької торговельно-промислової буржуазії. У 1880 р. гамбурзька фірма Годафруа, яка володіла плантаціями на о. Самоа, опинилася в кризі та змушена була закласти свої плантації в англійський банк Бармінга. Наближався повний крах фірми. Криза загрожувала переходу важливих комерційних позицій Німеччини в басейні Тихого океану до Великої Британії. Щоб запобігти цьому, німецькі підприємці на чолі з Блейхредером та Ганземаном створили Німецьке товариство морської торгівлі. Товариство повинно було отримати від уряду 300 тис. марок субсидії та гарантію 4,5% прибутку на вкладений капітал. Канцлер вніс відповідну пропозицію під назвою Самоанського законопроекту до парламенту. 28 квітня 1880 р. більшістю голосів пропозиція була відхилена. У той час у рейхстазі не було більшості з питання активної колоніальної політики. Супротивники німецьких колоніальних ідей зуміли домогтися від парламенту відмови від законопроекту. Незважаючи на такі рішення, в парламенті неочікувано з'явилася невелика група підтримувачів законопроекту.

Для німецької буржуазії колоніальне питання мало й соціальний бік. Заокеанські експедиції відволікали народні маси від соціальної напруги. За рахунок надприбутків підприємці могли незначний їх відсоток направити на покращення соціального становища мас. Така політика фінансових кіл доповнювала, діючий з 21 жовтня 1878 р., закон "Проти суспільно небезпечної діяльності соціал-демократії". Згідно з ним заборонялися усі організації, що мали на меті за допомогою соціал-демократичних спрямувань знищити державний устрій. Фактично заборонялася усна та друкована соціалістична агітація та пропаганда. Парламент чотири рази подовжував термін дії цього закону та скасував його лише в 1890 р. Страйкова боротьба в країні штовхала буржуазію до союзу з монархією, юнкерством. Отже, в колоніальних

загарбаннях та антисоціалістичному законодавстві юнкерсько-буржуазні кола вбачали засіб запобігання соціал-демократичному рухові.

Далеко не останню роль в цьому союзі відігравали ідеологічні міркування. Поневолення економічно та політично відсталих народів сприяло розширенню расистських ідей, що, за задумом німецьких політиків, повинні були відвернути увагу суспільства від соціал-демократії [23].

Фінансово-промислові та аграрні кола суспільства прагнули створити таку ідеологію, яка б задовольняла інтереси різних груп німецького суспільства, і, що головне, доводила виключність німецької нації. Німецька імперія намагалася змінити хід світової історії.

Список використаних джерел та літератури

1. Кучинский Ю. Очерки истории германского империализма./ Ю. Кучинский. – М., Иностранная литература. 1952. – Т.1. – 367 с.
2. Ольховская О.В. Партия "Центр" в Германии 70-х годов XIX века: организация, идеология, политическая практика [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://istgovet-brgu.ru/wp-content/info/2014/2014-Olhovskaya – Dissert.pdf](http://istgovet-brgu.ru/wp-content/info/2014/2014-Olhovskaya-Dissert.pdf) (дата звернення: 3 вересня 2016 р.) – Назва з екрану.
3. Das Gothaer Programm (1875) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.marxists.org/deutsch/geschichte/deutsch/spd/1875/gotha.htm> (дата звернення: 10 вересня 2016 р.) – Назва з екрану.
4. Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie ("Sozialistengesetz") vom 21. Oktober 1878. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.document-archiv.de/Ksz/soz_ges.html (дата звернення: 10 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
5. Московские ведомости. №228.1884. – 17 августа. // М.Н. Катков. Собрание передовых статей "Московских ведомостей". – М., 1898 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.knigafund.zu/books/16144/read#page435> (дата звернення: 13 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.

6. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages. 5. Legislaturperiode. – 1884. – IV Session. – Berlin., 1884. – Bd2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.reichstagsprotokolle.de/Blatt3_k5_bsb00018446_00415.html (дата звернення: 1 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
7. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages. 5. Legislaturperiode. – 1884. – IV Session.-Berlin. – 1884. –Bd2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.reichstagsprotokolle.de/Blatt3_k5_bsb00018446_00000.html (дата звернення: 5 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
8. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages. 5. Legislaturperiode. – 1884. – IV Session. – Berlin. 1884. – Bd2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.reichstagsprotokolle.de/Blatt3_k5_bsb00018446_00500.html (дата звернення: 10 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
9. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages. 5. Legislaturperiode. – 1884. – IV Session. – Berlin., 1884. – Bd.2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.reichstagsprotokolle.de/Blatt3_k5_bs00018446_00497.html (дата звернення: 5 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
10. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages. 6. Legislaturperiode. 1884/1885. – I Session. – Berlin., 1884. – Bd.1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.reichstagsprotokolle.de/Blatt3_k6_bs00018449_00000.html (дата звернення: 5 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
11. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages. 5. Legislaturperiode. – 1884. – IV Session. – Berlin., 1884. – Bd. 2. – S. 1055. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.reichstagsprotokolle.de/Blatt3_k5_bs00018446_00497.html (дата звернення: 5 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.

12. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages. 6. Legislaturperiode. 1884/1885. – I Session. – Berlin., 1885. – Bd. 3. – S. 1804. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.reichstagsprotokolle.de/Blatt3_k6_bs00018446_00000.html (дата звернення: 5 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
13. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages. 5. Legislaturperiode.– 1884/1885. – Session. – Berlin. – Berlin., 1885. – Bd. 3. – S. 1061. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.reichstagsprotokolle.de/Blatt3_k5_bs00018446_00503.html (дата звернення: 5 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
14. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages. 6. Legislaturperiode. 1884/1885. – I Session. – Berlin., 1884. – Bd.1. – S. 1505. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.reichstagsprotokolle.de/Blatt3_k6_bs00018451_00000.html (дата звернення: 5 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
15. Русские ведомости 1863-1913, сборник статей и биографий. – 1884. – 4 сентября. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://sl.fileplaneta.com/d/e53mobxwpydo42wplnc4ba3n7zojom25o3n5eti/1913_Russkie_Vedomosti_sb-st.pdf (дата звернення: 19 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
16. История Германии. / Под ред. Б. Бонвеча, Ю. В. Галактионова. В 3 т. – Т. 3. Документы и материалы. – Кемерово., Кузбассвузиздат., 2005. – 543 с.
17. Bueck H. Der Zentralverband deutscher Industrieller und seine dreißigjährige Arbeit (1876-1906) / H. Bueck.–Berlin., 1906. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.econbiz.de/Record/besprechung-von-bueck-h-a-der-zentralverband-deutscher-industrieller-1876-1901-berlin-zimmermann-waldemar/10003010705> (дата звернення: 8 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
18. Варга.Е. Современный капитализм и экономические кризисы. / Е.Варга. Изб. труды. – М.: Изд-во АН СССР., 1962. – 507 с.

19. Шейнис В. Колониализм, неоколониализм./ В. Шейнис [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.xserver.ru/user/kolnk> (дата звернення: 9 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
20. Sartorius W.A. Deutsche Wirtschaftsgeschichte 1815-1914/ W.A. Sartorius. – Jena.,1920 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://archive.org/stream/deutschewirtscha00sart/deutschewirtscha00sart_djvu.txt (дата звернення: 9 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
21. Denkwürdigkeiten des fürsten Chlodwig zu Hohenloheschillingsfürst. – Stuttgart, Leipzig: Deutsche Verlags-Anstalt, 1907 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://archive.org/stream/denkwardigkeit_02_hohe#page/234/mode/2-up (дата звернення: 9 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
22. Münch H. Adolph von Hanseemann/ H.Münch. – Berlin, 1932 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rheinischegeschichte.evr.de/Persoenlichkeiten/H/Seiten/Adolph_von_Hanseemann.aspx (дата звернення: 9 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
23. Див. Троян С.С. Идеология немецкого колониализма. Актуальность та постановка проблеми. /С.С.Троян. – Чернівці. ЧДІ., 1997. – 14 с.; Политическая борьба в Германии по вопросам колониальной политики/сер. 80-х-нач. 90-х гг. XIX в. – Черновцы, ЧГУ., 1993. – 81 с.; Теория і практика німецького колониалізму (XVI-сер. XIXст.). – Чернівці., ЧДІ. – 79с.

POSITION OF THE POLITICAL PARTIES OF GERMANY ON THE COLONIAL ISSUES DURING THE 70-80^s OF THE XIXTH CENTURY

***Abstract.** The article examines the position of the leading parties and colonial societies of the imperial Germany on shaping the colonial policy during the 70-80^s of the XIXth century. The background of the colonial ideology, its main elements, convergent and divergent features in the political parties' approaches thereto, as well as of its immediate creators and witnesses of the precolonial époque have been investigated. The position of business groups, industrial and trade capital before the rise of the German colonial system have been analyzed. The article discovers the genesis of the German colonial policy's formation and development during the period of chancellorship of Otto von Bismarck.*

***Key words:** colonialism, expansion, faction, empire, cadet-bourgeois state.*

ПОЗИЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ ГЕРМАНИИ ПО КОЛОНИАЛЬНОМУ ВОПРОСУ В 70-80-Е ГОДЫ XIX В.

***Аннотация.** В статье рассматривается позиция ведущих партий, колониальных обществ имперской Германии по колониальному вопросу за период 70 - 80-х годов XIX в. Исследуются истоки колониальной идеологии, её основные составляющие, общие и различные позиции в подходах политических партий, непосредственных творцов и очевидцев к колониализму. Анализируется позиция представителей бизнеса, промышленных и торговых кругов по вопросу создания германской колониальной системы.*

В статье исследуется процесс возникновения и развития колониальной политики Германии в период деятельности канцлера О. фон Бисмарка.

***Ключевые слова:** колониализм, экспансия, фракция, империя, юнкерско-буржуазное государство.*